

Homoki kikerics termőhelyének részlete a Duna–Tisza közén, Érsekhalma közelében

© Farkas Sándor

A kisebb zavarást, mértékletes legeltetést, részleges becserjésedést jól tűri, sőt az utóbbi bizonyos esetekben – az árnyékoltság növekedése miatt – állományára kedvező hatással is lehet.

Az illegális motokrosszoszás és kvadozás szintén kárt tehet az érintett tövekben, mivel a laza talajban a hagymák is könnyen sérülnek, sőt a felszínre is kerülhetnek. Vaddisznók túrása szintén számottevő károkozással járhat.

Egyes termőhelyein az özönnövénynek számító közönséges selyemkóró (*Asclepias syriaca*) előfordul, néhol gyakori is lehet, azonban ez ma még szerencsére nem tekinthető jellemzőnek. Mivel a két növény vegetációs periódusa jelentősen eltér, az elszórtan növő selyemkórók a kikericspopulációra veszélyt nem jelentenek, de a sűrű (30–40% borítású) selyemkórós árnyékolása már mindenképpen kedvezőtlen.

Élőhelykezelés, fajvédelem: Termőhelyein, illetve azok közvetlen szomszédságában általában más értékes, védett fajok is előfordulnak, amit a természetvédelmi területkezelésnél figyelembe kell venni.

A fajgazdag nyílt homoki gyepek – amelyek a homoki kikericsnek ugyan nem az elsődleges élőhelyei közé tartoznak – természetvédelmi kezelést nem igényelnek.

A zártabb gyepekben a túlzott cserjeborítás visszaszorítása kívánatos, de nem szükséges – sőt kerülendő – az elszórtan növő honos cserjék (pl. galagonya) kivágása. Zárt, magasabb fűvű gyepekben az avarfelhalmozódás kedvezőtlen hatása időnkénti és körültekintő égetéssel enyhíthető, azonban az égetés kizárólag téli időszakban, és csak fagyott talajon történhet. Kedvező számára az időszakos és mozaikos legeltetés, de az csak körültekintően és megfelelő számú állattal – elsősorban juhokkal, illetve zártabb gyepek esetén szarvasmarhákkal – ajánlható. Zárt gyepek legeltetése esetén hektáronként legfeljebb két juh engedhető meg. A növény vegetációs periódusaiban (április–június, illetve szeptember–október) a legeltetést korlátozni vagy lehetőség szerint szüneteltetni kell. A legeltetett gyepfoltok regenerálódására két év pihentetés ajánlott.

Fontos lehet az időnkénti tisztítókaszálás is, ami a legelőgyomok terjedését akadályozza. A tájidegen selyemkóró terjedésének megakadályozása ugyancsak kívánatos és fontos természetvédelmi feladat.

FARKAS SÁNDOR – ARADI ESZTER

Homoki nőszirm

Iris arenaria WALDSTEIN & KITAIBEL 1801

Védelmi kategória: IUCN besorolása –; hazánkban védett, pénzben kifejezett értéke 10 000 Ft.

Alaktani jellemzés: Évelő, alacsony termetű nőszirm. Zártabb sztyeppréteken szőnyegszerűen nőhet, ilyenkor polikormonok nem különíthetőek el. Az egy időben virágzó hajtások száma sarjtelepenként igen eltérő, egytől akár két tucatig változhat, de nem ritka a virágzás elmaradása sem.

A virágzó szár magassága (6–)10–15(–20) cm. Leveli 4–8(–10) mm szélesek, enyhén íveltek, kard alakúak, zöldek, szürkészöldek. Hosszuk változó, olykor a virágzó hajtásnál rövidebbek, de gyakran azt akár kétszeresen is túlnőhetik. A virágok halvány-, vagy élénksárgák, torkuk rendszerint halványkék, a száron többnyire magánosan, ritkábban párosával helyezkednek el. Kihajló külső lepelcimpái a középér mentén szőrösök („szakállas” nőszirm), fonákjukon zöld csík húzódik. A virág

© Aradi Eszter

tővén álló buroklevelek zöldek. A lepel csöve 5–12 mm hosszú, nem vagy alig hosszabb, mint a magház. A tok kihagyott, a magköpeny fehéres.

Számos kutató az ázsiai elterjedésű *Iris humilis* alfajának tekinti.

Összetéveszthetőség: Leginkább az apró nőszirm (*I. pumila*) sárga virágú egyedeivel téveszthető, azonban annak levelei szélesebbek, rövidebbek és rendszerint erősebben íveltek. Jelentős különbség mutatkozik még a lepelcső esetében, ami az apró nőszirmnál többszöröse a magháznak (25–90 mm). Közös előfordulásuk ritka, illetve az apró nőszirm korábban nyílik. A szintén sárga virágú, hasonló termőhelyeken is előforduló védett tarka nőszirm (*I. variegata*) jóval természetesebb, lepelleveli sötétlila vagy barnás rajzolatúak.

Virágzás:

I. II. III. **IV.** V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII.

Az egyes virágok virágzása rendszerint rövid ideig tart, kora délutánra általában elnyílnak. Termésérése június közepére, végére tehető.

© Farkas Sándor

Ökológiai igény: Mészkedvelő, az Alföldön jellemzően élő nyílt homokpusztagyepekben, homoki sztyeppréteken, borókás-nyárasokban fordul elő. Élőhelye szárazodását, felnyílását egy határig jól tűri, az élő homoki gyepek átmeneti, illetve részleges egyéves, vadrozs-fedélrozsok gyeppé alakulását elviseli, amennyiben az nem jár erős mechanikai bolygatással (pl. gyeptűz, erősebb legeltetés, tartós csapadékhiány okán). A részleges árnyékolást jól tűri, de egészen nyílt, árnyékolás nélküli gyepeken is jól érzi magát. Esetenként a gyepek helyére telepített fiatalabb vagy középkorú, akár 100%-os lombkorona záródású feketefenyvesekben is tömeges lehet, azonban ilyenkor csak a legritkább esetben jut el a virágzásig. Homokpusztagyepi állományai a Duna–Tisza közén kívül, a Kisalföldön, a Tengelici-homokvidéken, a Nyírségben, a Fóti-Somlyón, valamint Székesfehérvár és Esztergom környékén vannak. A Dunántúli-középhegységben dolomit alapkőzetten kialakult sziklafüves lejtősztyepp- és nyílt dolomitsziklagyep-állományokban fordul elő, illetve az olyan másodlagos gyepekben, amelyek enyhe bolygatás miatt kissé felnyíltak. Általában platóhelyzetű vagy enyhén déli kiettségű gyepekben él, a nagyon meredek oldalakban, a teljesen nyílt, típusos dolomitsziklagyepekben nem fordul elő. A Tétényi-fennsíkon szármata mészkövön kialakult félig nyílt gyepekben tenyészik.

Az ÁNÉR élőhelyei közül a következőkben fordul vagy fordulhat elő: nyílt homokpusztagyep (G1); felnyíló mészkedvelő lejtő és törmelékgyepek (H2); homoki sztyepprétek (H5b); nyílt homoki tölgyesek (M4); homoki borókás-nyárasok (M5); ültetett akácok (S1); ültetett erdei- és feketefenyvesek (S4).

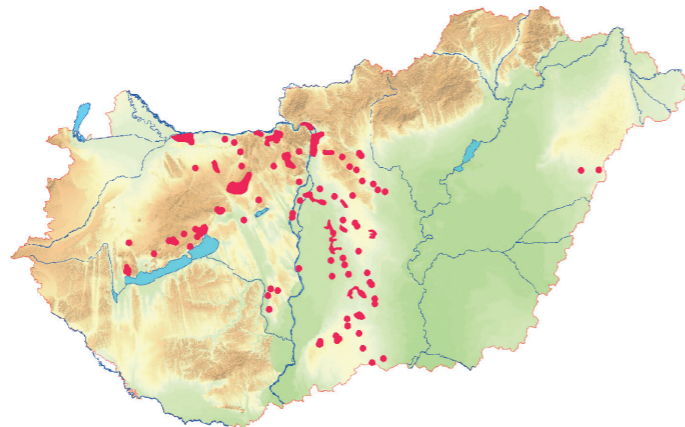
A Natura 2000 jelölő élőhelyek közül a következőkben fordul elő: pannon lejtősztyepp és sziklafüves lejtők (6240); pannon homoki gyepek (6260); pannon borókás-nyárasok (91N0); erdősztyepp-erdők (9110).

Állomány nagyság: Magyarországi összesített egyedszáma 500 000 – 700 000 tő közé tehető, az állomány súlypontja a Duna–Tisza közére esik.

Előfordulása Európában:

Elterjedése Magyarországon:

Veszélyeztető tényezők: A Kárpát-medence határain túl csak szórványelőfordulásai vannak. A hazai összpopuláció kb. 80-85%-a védett, illetve Natura 2000 területen található. Az Alföldön – más nyílt homoki gyepi fajainkhoz hasonlóan – a legfőbb problémát az elmúlt évtizedekben megfigyelhető intenzív fásítások – elsősorban a feketefenyővel (*Pinus nigra*) és az inváziós fehér akáccal (*Robinia pseudoacacia*) – és egyéb erdészeti munkálatok, a nem megfelelő területkezelés, továbbá

Homoki nőszirm termőhelye Bugacon

© Aradi Eszter

az inváziós fajok térhódítása, és a főként ezen okokra visszavezethető fragmentáció jelenti a növény számára. Az özöngyomok közül elsősorban a közönséges selyemkóró (*Asclepias syriaca*), a mirigyes bálványfa (*Ailanthus altissima*) és a már említett fehér akác előretörése okoz gondot.

A fenyvesek alá szorult állományok időlegesen képesek elviselni a teljes árnyékolást, a halmozódó tűzavart, a virágzás azonban rendszerint elmarad, ezek a populációk hosszú távon minden bizonnyal pusztulásra ítélték.

A dombvidéki és középhegységi populációknál a vad általi erőteljes legelés és taposás, a terjeszkedő dolomitbányák, és esetenként az – alföldeken kisebb jelentőségű – illegális motokrosszosás is károsító tényező.

A kezelés, legeltetés elmaradása ugyanakkor szintén veszélyezteti a zártabb gyepekben élő állományait, csakúgy, mint a korábbi túllegeltetés utáni felhagyás, gyomosodás.

Élőhelykezelés, fajvédelem: A nyílt homoki gyepek, borókás-nyárasok kezelést nem igényelnek, ám kiemelt figyelmet kell fordítani a tüzesetek megelőzésére. A tűz önmagában a gyepekben és a növényben sem okoz jelentős kárt (még virágzási időben sem), azonban élőhelyei jelentős részén, vagy azoknak a közelében előfordul az akác, a selyemkóró és a bálványfa, amelyek egy-egy tűz után igen gyorsan képesek újrasarjadni, csírázni, és ezáltal új területeket kolonizálni. Irtásuk a nőszirmon túl a számos egyéb védett, értékes fajt tartalmazó pannon homoki gyepek megőrzése érdekében is kiemelten fontos feladat. Zártabb sztyepprétek esetén mérsékelt legeltetés javasolható, elsősorban szarvasmarhával. Legeltetés hiányában a záródó gyep és a nagymérvű avarfelhalmozódás néhány éven belül is a hajtásszám jelentős mértékű visszaeséséhez vezet.

ARADI ESZTER – BÉRCES SÁNDOR